

nem. Hans hovedkilde har været Billedbladet og det senere Se & Hør. Det giver ifølge sagens natur en ensidighed i billedvalget, og det er der ikke noget at indvende imod. Til gengæld er det betænkeligt, at Søren Mørch i de ledsagende kommentarer har en tendens til at glemme, at det er billedbladernes virkelighedsgengivelse og ikke danskernes virkelighedsopfattelse, vi præsenteres for. De normer og holdninger, der kan udledes af billederne, kan ikke uden videre opfattes som repræsentative for datidens Danmark, selvom billederne utvivlsomt har bidraget til at påvirke den tids normer og holdninger.

Bogen er udformet som opslag, og kun undtagelsesvis kædes de sammen. Billederne er tydeligvis det bærende og iøvrigt den dag idag fascinerende. De ledsagende tekster er ironiske i deres grundtone og ind imellem lidt hurtige. Således hedder det side 70 »Den sidste gang danske adelsmænd i større antal aktivt tog del i det politiske liv var i 1930'erne og de første år af 1940'erne. Folk som bl.a. lensgreve Bent Holstein ... engagerede sig ivrigt i den national-socialistiske sag.« Nu kan man altid diskutere, hvor mange der skal til »et større antal«, men de 6 Søren Mørch nævner er nok for lidt. Det er iøvrigt heller ikke rigtigt at skabe det indtryk, at alle danske adelige, der engagerede sig politisk i disse år, blev nazister. Vi får heller ikke nogen ordentlig forklaring s. 113 på, hvad kriminalassistent Spliid blev dømt for, og s. 99 afbildes Frihedsrådet uden at medlemmerne identificeres eller præsenteres. Men det er småting og forringer ikke den oplevelse, man får ved at se billederne. Da vi var besat har et andet sigte end Danskernes billeder. Det er et forsøg på at skildre hverdagslivet under besættelsen 1940-45 gennem erindringer og billeder. Billederne er det vigtigste, og de er blevet hentet fra mange forskelli-

ge kilder. Det giver en vældig bredde i billedvalget tiltrods for bogens emnemæssige koncentration. Til supplement af billederne er aftrykt 14 forholdsvis korte erindringer om, hvordan hverdagen formede sig for almindelige mennesker. Erindringerne er skrevet til bogen og derfor ifølge sagens natur skrevet af mennesker, som var unge under besættelsen. Det gør bogen mere ensidig, men ikke ringere. Tværtimod er det en bog, man læser med stor interesse.

Jørgen Fink

Viben Bech: *Danske dragter, Moden 1840-1890*. (Nationalmuseet og Nyt nordisk forlag Arnold Busck, 1989). 344 s.

I 1977 påbegyndtes første del af denne dragtserie, omfattende 1700'årene. Den efterfulgtes 1986 med tiden 1790-1840. Begge bøger var skrevet af den nu afdøde fhv. museumsinspektør i Nationalmuseets III afd. Ellen Andersen. Den nu foreliggende bog, hvor perioden 1840-1890 er behandlet, har teaterhistorikeren, mag. art. Viben Bech skrevet. I 1979 har denne sammen med Ellen Andersen behandlet Det kgl. Teaters herregarderobe i bogen *Kostumer og modedragter*.

I hovedsagen er den nye bog opbygget som de to foregående i serien. Dog er barnedragter udeladt samt smykke-tilbehør o.l., ligesom mandsdragter er behandlet under ét, mens kvindetøj er opdelt i to perioder for overskuelighedens skyld. Illustrationsmaterialet udgøres dels af datidens malerier og fotografier, dels af opsatte bevarede dragter. Her har Nationalmuseets fotograf Lennart Larsen som altid leveret et udmærket arbejde. Det samme har Karen Jacobi gjort i de mange snitmønstre, der udgør bogens sidste del, d.v.s. kataloget over bevarede dragter.

Spørgsmålet er dog, om ikke disse opmålinger af dragter har overlevet sig selv? De folk, der skal fremstille kostumer til historiske skuespil af forskellig art, skal nok finde ud af det uden disse snitmønstre. Og alle andre har ikke brug for dem. Hvor meget hellere ville vi ikke have set mange flere forskellige afbildninger både af gamle billeder og bevarede dragter! Og naturligvis *med gode tekster*, opbygget efter et *vist princip* og i *fortløbende følge med illustrationerne*.

Her er vi ved en af de mange anker, der må rettes mod denne bog. Når det ved de tidligere har været muligt at få billedtekster og illustrationer til at følges ad, er det en gåde, at læseren nu nærmest skal på opdagelsesrejse. Således står teksten til et opslags venstre-side-illustration nederst på højre side, mens teksten til det følgende opslag står ovenfor. Atstå f.eks. tekst til fig. 49, der først kommer på næste side oven over fig. 48. Hele denne forvirring må vel tillægges den grafiske tilrettelægger, men unødigt irriterende er det for læseren. Det er der mere, der er. For når nu samme kjole, som fig. 48-teksten dækker, findes på s. 122 og genfindes i farver s. 98 samt endelig igen s. 221 i sort/hvidt, så må det skyldes manglende overblik. Eksemplet er ikke enkeltstående, og antallet af gengivne dragter formindskes naturligvis ved gengangere.

Hvad selve *indholdet* af billedteksterne angår, kan der gøres mange indvendinger. For når en brun mønstret silkekjole indledningsvis får omtalen: 1879 – Pænere toilette brugt som brudekjole«, så er det en brudekjole og har med sin flotte tournuredrapering og andre raffinementer været ejerens fineste kjole (fig. 132-33). Det samme gælder en »spadsredragt (daglig)« fra begyndelsen af 1880'erne. Den har med sine fløjskanter, drapering, tournure og

wienerlæg i hele kjoleskørtet sandelig været Skuldelev-konens stadskjole (fig. 135-36). Hun har ikke sjasket rundt i den til daglig, for så havde vi ikke haft fornøjelsen af den i dag.

Om vurderinger og tolkninger af de bevarede dragter kan der således diskuteres. Men det kan der også, hvor det drejer sig om billedanalyser og terminologi. Betegnelsen »høj hals og dyb, smal V-udskæring« på prinsesse Thyras kjoleliv er i hvert fald to begreber, der ophæver hinanden (fig. 70). Der er slet ikke tale om høj hals. Ved ikke mindre end to portrætter omtales henholdsvis en opstående ruche i halsen (pl. XIX) og en ombøjjet flipkrave (fig. 75), hvortil der foran med en broche er påhæftet en jabot, som et fichu, mens et fichu er et let draperet tørklæde bundet eller samlet i nedhængende snipper foran. Med dette har de omtalte halsarrangementer intet at gøre. – En pelerine omtales ganske rigtigt som et kort skulderslag, men det er *lige* afskåret hele vejen rundt, mens beskrivelsen »med spidse ender« hører til periodens mantille eller mantelet. Dette var et faconsyet slag med lang tungeform i ryg og forstykker. Det siges der også ved fig. 57, men kaldes pelerine ved fig. 107.

Bibliografien og sagregistret synes til tider at være udført pr. hukommelse. Blot for at nævne en enkelt lapsus, så har Julie Sødring nu engang ikke skrevet »Et Liv genoplevet i Erindringen«. Det gjorde Johanne Luise Heiberg, og det blev ikke »genoplivet«, som der står i hendes bogtitel. Mon dog ikke Teatermuseets bibliotek skulle være frekventeret?

Disse i virkeligheden få udpluk ud af en vrimmel eksempler på manglende logik og eksakte oplysninger må ikke fuldstændig overskygge, at det er en præsentabel bog for danskernes påklædning i den pågældende periode. Og den er ikke præget af modebladernes

gengivelser, hvor det levende menneske helt forsvinder. Den løbende tekst mellem billedstoffet følger naturligt klædedragtens udvikling. Men hvad der skal gives som baggrund for tøjet i retning af historisk tidskolorit, vil altid være afhængig af forfatterens egen personlige indstilling, og det er således indiskutabelt. *Men den store og skæbnetunge historie er det ikke.* Så da Viben Bech fortæller om katastrofen i 1864, da »Den dansk-tyske grænse blev flyttet fra Ejderen helt op til Gudenåen«, var det lidt chokerende. Nå, selvfølgelig er det vel en af de berømte tanke-torsk, men bruger man ikke mere at læse sine manuskripter igennem før afleveringen? Ifølge forordet skulle renskrivener have været særdeles kompetent – nærmest overkompetent, men »kikseriet« synes at have smittet.

Erna Lorenzen

Tim Knudsen: *Storbyen støbes. København mellem kaos og byplan 1840-1917.* (Akademisk Forlag, 1988). 231 s., 188 kr.

I de aktuelle arkitektfaglige danske debatter har arkitekturen en helt anden prioritet end de kritiske bysociologiske synsvinkler, der i 70'erne vandt frem og prægede diskussionerne af bysamfundenes fremtid og den historiske analyse af deres tilblivelse. Tim Knudsens vellykkede bog om den københavnske storbyudvikling 1840-1917 fastholder erkendelsesinteresserne fra dengang, og en bedre introduktion til emnet eksisterer ikke.

Knudsen henter naturligvis meget stof i de tidligere fremstillinger af Københavns historie, men det tænkes i nye sammenhænge, og tidligere myter og overproportioneringer af bestemte forhold og fænomener som eksempelvis koleraepidemiens betydning for de so-

cialhygiejniske sider af byplanudviklingen revideres. Bogens sidste halvdel bærer mest præg af nye kildestudier, der bl.a. udnyttes til en præcisering af stadsingeniør Ambts betydning og i det hele taget ingeniørernes, ikke arkitekternes, helt afgørende indsats ved byplanlægningens fundering, ligesom Knudsen i denne del af bogen giver et sammenfattende billede af Socialdemokratiets kommunale by- og boligpolitik før 1. Verdenskrig.

Behandlingen af de enkelte brokvarterer er, ligesom flere andre væsentlige forhold, ret summarisk. Bogens åbenlyse kvaliteter ligger meget i det sammenfattende greb og dets kritiske »klo«. Tim Knudsens fremstilling, der også er meget velskrevet, er et godt udgangspunkt for en kritisk nyanlæggelse af synsvinklerne på Københavns byhistorie og dermed et stimulerende oplæg til fornyet diskussion og engagement inden for det byplanhistoriske forskningsfelt i Danmark.

Lars Dybdahl

Christian Kaatmann: *Byggestil og byggeskik – nationale strømninger i sønderjysk arkitektur 1850-1940.* (Institut for grænseregionsforskning, 1988). 124 s.

I denne udgivelse fra Institut for grænseregionsforskning i Åbenrå ses den sønderjyske arkitektur fra umiddelbart efter Treårskrigen og frem til 2. Verdenskrig i sammenhæng med den nationalpolitiske udvikling i området, dog med den begrænsning, at undersøgelsen først og sidst fokuserer på periodens offentlige byggeri, m.a.o. de skiftende danske og tyske myndigheders bygninger, men også de nationale organisationers forsamlingshuse, skoler o.lign.

Indledningsvis giver Kaatmann ho-